شیعری لاواندنەوە – ELEGIE

د. موحسین ئەحمەد عومەر
(زانکۆی سەلاحەدین- کۆلێژی زمان)

شیعری لاواندنەوە (الرثاء) لە ئەدەبیاتی کۆن و نوێی کوردی مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە، ئێمە گەلێک تێکستی شیعری ناسراومان هەیە، هەڵبەت، ئەم لایەنەش ئەدەبیاتی نووسراو و میللی و فۆلکلۆریش دەگرێتەوە، شیعری لاواندنەوە بەوە ناسراوە: قەسیدەیەکە سەر شارە، یان پڕە لە عاتیفە و هەستی ڕۆمانتیکی و جۆرێک لە خەمباری کە وەک سیمایەکە بۆ هەستە ڕۆمانتیکییەکە. زیاتریش شاعیر باس لە ژیانی تایبەتی خۆی دەکا (Personnelle)، واتە ناوەڕۆکی قەسیدەکە پێوەندی بەخۆیەوە هەیە و شاعیر کەسێک دەلاوێنێتەوە، ئەوکەسە دەشێ دەزگیران، یان کوڕ، یان کچ، یان کەسێکی زۆر نزیکی بێ، پیشاندانی هەستی لە دەستچوون، لێرەوە لاواندنەوە وەک دیاردەیەکی دەروونی هەڵکەوتێکی تایبەتی وەردەگرێ، ئەویش بریتییە لە ژیاندنەوە و هێنانەوە دنیا، ئەمەش لە ئەدەبیاتدا بە وێنەی شیعری و چنینێکی نایاب دەکرێ، ئەم چنینە توانا و بەهرە و خەیاڵێک، یان چڕبوونەوەیەکی عاتیفی و هونەری دەوێ کەم لە شاعیران توانیویانە لەم بوارە قەسیدەی جوان بنووسن، بەلام ئێمە کۆمەڵێک نموونەی نایابمان هەیە لە ئەدەبیاتی نووسراو و میللی و فۆلکلۆری. هەرە ناسراوترین قەسیدە لە شیعری کۆنی کوردی، قەسیدەی (گڵکۆی تازەی لەیل)ی ئەحمەد بەگی کۆماسی-یە «کە هەندێک بەهی ئەحمەد بەگی دەربەند فەقەرە-ی لە قەڵەم دەدەن»

قەسیدەکە بەم بەیتە دەست پێ دەکا:

گلکۆی تازەی لەیل
گلکۆی تازەی لەیل

ئارۆشیم وەسەر گلکۆی تازەی لەیل

بێ گومان لە ئەدەبیاتی میللی و فۆلکلۆریش نموونەی لەم جۆرە هەیە و لەلای (وەلی دێوانە) و داستان و بەیتەکانی خۆشەویستی و قارەمانی-یش ئەم تێمە دەدۆزرێتەوە.

لە ئەدەبیاتی هاوچەرخ دەتوانین دیوانی (شیوەن و فرمێسک)ی گۆران بەهەموو قەسیدەکانی بە نموونەی شیعری لاواندنەوەی نوێ و نایاب لەقەڵەم بدەین، بەڵام لەناو ئەم کۆمەڵە شیعرەی گۆران هەردوو قەسیدەی (شیوەنی گوڵاڵە) و (گوڵی کەمخایەن) لەم ڕووەوە بە پلەی یەکەم بێن، چونکە ئەم هەستەی سەرەوە بە شێوازێکی بڵندی هۆنینەوەی هونەری تەعبیری لێ کراوە، شاعیر جیهانێکی ناوێزەی دروست کردووە کە سنوورەکانی لەدەست چوونی تاکەکەسێک دەبڕێ و وەک کێشەیەکی وجوودی و زەمەنی مرۆڤ پیشانی دەدا، خوێنەر لەگەڵ خوێندنەوەی هەست دەکا ئەو کەسەی لەدەست چووە زۆر لە خۆی نزیکە. ئەم دیاردەیە لە هەموو ئەم نموونە شیعریانەی لێرە ناویان هاتووە بەدەست دەکەوێ.

لە ئەدەبی جیهانی ناسراوترین قەسیدە، قەسیدەی (دەریاچە)ی (لامارتین)ە، کە لە کۆمەڵە شیعری (ڕامانەکان- Meditationes) بڵاوبووەتەوە، بێجگە لەمە ئەم کۆمەڵە شیعرە قەسیدەی لەم جۆرەی زۆر تێدایە کە لە ساڵی ١٨٢٠ بڵاوبووەتەوە، بەڵام ناسراوترینیان ئەم قەسیدەی سەرەوەیە. (لامارتین) لەم قەسیدە بەناوبانگە، لەکاتێکی دیاریکراو ژوانی لەگەڵ دەزگیرانە تازەکەی هەیە، شوێنی بەیەک گەیشتنیان بەپێی ڕێککەوتنی پێشوو، بریتییە لە لێواری دەریاچەی بورژێ، لە کاتی دیاریکراو (لامارتین) لە لێواری دەریاچە ئامادەیە، بەڵام (لامارتین) وێڕای خەم و پەژارە و سۆزێکی زۆر بۆ کچە نەخۆشەکەی (ژولی) کە لەسەرە مەرگە لەم شوێنە ئامادە دەبێ، سەرەنجام دەزگیرانەکەی بەهیچ شێوەیەک ناگا، دواجار ئەم هەستە کە وەک لە دەستچوون وایە، لەگەڵ لە دەستچوونی کچە نەخۆشەکەی تێکەڵی یەکتر دەبن و شاعیر دەردی دڵی خۆی لە ڕێگای بەکارهێنانی کۆمەڵێک مێتافۆری تایبەت بەسروشت، وەک دەریاچە و ئاو و بەرد و باو بەلەم و شەپۆلەکانی دەریاچە و زەمەن دەردەبڕێ. لەم قەسیدەیە مەسەلەی زەمەن بایەخێکی زۆر سەرنج ڕاکێش وەردەگرێ، بەو مانایەی هەموو شتێک تێدەپەڕێ، ئەم قەسیدەیەی (لامارتین)، هەروەکو دیوانی (شیوەن و فرمێسک)ی (گۆران) بریتین لە شیعری نوێی لاواندنەوە، چونکە لە ڕووی کێش و سەروا و هۆنینەوە زۆر جیاوازن لە چاو ئەوانەی پێش خۆیان.

لە ڕووی مێژووییەوە شیعری لاواندنەوە- Elegie، لە ئەدەبی ڕۆژئاوا بریتییە لە قەسیدەیەکی کورت، ئەوسا «درێژییەکەی بە قەد شیعری غەزەلە بەو شێوەیەی لە ئەدەبی کۆنی کوردی هەیە» کێشێکی تایبەتی هەیە کە بەکێشی لاواندنەوە (Le distique elegiaque) ناسراوە، بەڵام لە شیعری لاتینی وەک جۆرە شیعرێکی لیریکی ناسراو بوو کە پڕ بوو لە عاتیفەی هەڵچووی شاعیر. لە ئەدەبی سەردەمی کلاسیک بریتی بووە لە جۆرە شیعرێکی پڕ لە سۆز و هەستی خەمباری، بەتایبەتی شادی و ئازاری خۆشەویستی، بەڵام لە ئەدەبیاتی کۆنی یۆنانی هەڵکەوتێکی دیکەی هەبوو، بەجۆرە کێشێکی دیکە دەنووسرا (...) زیاتر دەبوایە سیفەتێکی هاندان و ڕێبەدیی و حیکمەت و فێرکردنی هەبێ. هەتا سەدەی سێیەمی زایینی بەم شێوەیە درێژە بەخۆی دەدا کە لەلایەن (کالیماک) و (فیلێتاس) بەکارهاتووە، چونکە بۆ یەکەمین جار لەلای ئەمانە بۆ هەستی خۆشەویستی شاعیر خۆی بەکارهاتووە. دواتر لەسەردەمی ڕۆمانی، ناسراوترین شیعری لاواندنەوە، لەلایەن (ئۆڤید)ەوە نووسراوە کە لە (Triste) و (Pontique)، شاعیر بە عاتیفەیەکی ناوێزە و سەرشار لەلاواندنەوە باس لە مەنفاو دوورە وڵاتی خۆی دەکا. لێرەوە دەبێ ئاماژە بەوە بکەین، کە (ئۆڤید)، بە یەکەم شاعیری پەناهەندە لە قەڵەم دەدرێ. (ئۆڤید لە ساڵی٤٣پ.ز لەدایک بووە لە ١٧ز کۆچی دوایی کردووە.) ئۆڤید لەلایەن دەسەڵاتی ڕۆمانی بۆ دەرەوەی وڵات دوور دەخرێتەوە، دوای سی ساڵ دەگەڕێتەوە زێدی خۆی، بەڵام بە عەشق و سۆزێکی لە ڕادەبەدەر باس لە زێدی خۆی دەکا. شاعیر باس لە غەریبی خۆی دەکا کە لە وڵاتی خۆی غەریبە و لە هەمان کاتدا وڵاتی مەنفاش بۆ ئەو نابێ و هەستێکی ناجێگیرە. ڕەخنەگری فڕەنسی

سەدەی حەڤدەیەم، (نیکۆلا بوالوو)، کە لەسەردەمی ئەم شـــیـــعـــری لاواندنەوە- Elegie زۆر باو بووە، بۆ پیشاندانی مەرجێکی باشی نووسینی ئەم جۆرە شیعرە دەڵێ: (دەبێ تەنیا دڵ لە شیعری لاواندنەوە قسە بکا.)
لە ئەدەبی تورکی ســـەردەمی ڕۆمـــانسی، دەتوانین قەسیدەی (مەقبەر)ی شاعیری تورکی و عوسمانی (عەبدولحەق حامد) بەیەکێ لە نموونە جوانەکان دابنێین، ئەم قەسیدەیە لەلایەن (شێخ نووری شێخ ساڵح) کراوەتە کوردی و سەرەتاکەی بەم جۆرەیە.

هاوار من چیبکەم، نە جێ ما نە یار
هەر دڵ مایەوە، پڕ دەرد و ئازار
ئێستا لێرە بوو، لە دەستم بەربوو
لە ئەزەلەوە، هات بۆ ئەبەد چوو.

گۆران لە قەسیدەی (شیوەنی گوڵاڵە) بەم جۆرە دەڵێ:

کچم، مایەی ژیانم، یادگاری
شەبابم، نۆبەرەی شیرینی داری
غەرامی کەم دەوامی عومری لاویم
دڵۆپی خوێنی گەرمی ئاگراویم!

هەروەها لە قەسیدەی (گوڵی کەمخایەن) دەڵێ:

لە بەرەبەیانی شەباب و جوانییا ئەی گوڵ
گوڵی گەشی پەمەیی وەک ستارە پرشنگدار!
لە خەندەتا ئەگەڕا جیلوەیی تولووعی بەهار
لەنەغمەتا مەلی خوێندن ئەهاتە سۆزش و کوڵ!